

VIT ESZTER¹

JÓLÉTI REZSIMEK ÉS A BIZALOM KAPCSOLATA

DOI: 10.18030/SOCIO.HU.2018.2.45

ABSZTRAKT

A tanulmány az eltérő jóléti rezsimekhez tartozó országok és az általánosított, illetve az intézményi bizalom közti kapcsolatot vizsgálja 18 országra nézve a European Social Survey 2008-as és 2014-es adatain. Az elemzés abból az alapfeltevésekből indul ki, hogy egy társadalom intézményeinek működési logikája reprezentálja a társadalmi kapcsolatokat, konvenciókat alakít ki a társadalomban, ezáltal hatást gyakorol az egyének világról alkotott megértésére is. A tanulmány feltételezése szerint a jóléti rezsimek mögött meghúzódó intézményrendszer logikája összefüggést mutat az adott társadalomban élők átlagos bizalmi szintjével. A kétváltozós összefüggések mellett többszintű modellekkel is sor kerül a feltételezések vizsgálatára, melyek lehetővé teszik egyéb, egyéni és ország szinten megfigyelhető tényezők hatásának elemzését is. Az elemzés eredményei szerint a kétváltozós vizsgálatok és az egyéni szintű tényezőket figyelembe vevő többszintű modellek alapján is szignifikáns különbség figyelhető meg az egyes országok bizalmi szintjében. A szociáldemokrata jóléti rezsimhez tartozó országokat jellemzi a legmagasabb bizalmi szint, mind az általánosított, mind pedig az intézményi bizalom tekintetében. Azonban a makroszintű változók szerepeltetésével (egy főre jutó reál GDP, jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke, külföldi népesség és protestánsok aránya) az országok közti különbségek intézményi bizalmi szintjük tekintetében nem szignifikánsak, általánosított bizalmi szintjükre nézve pedig jelentősen csökken az országok közti szóródás. Az általánosított és intézményi bizalom közti kapcsolat az egyéni és makro szintű tényezők mellett is szignifikánsan fennmarad.

Kulcsszavak: bizalom, jóléti rezsim, intézmények

1 Kutatási asszisztens, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont „Lendület” RECENS Kutatócsoport

WELFARE REGIMES AND TRUST: A CROSS-COUNTRY ANALYSIS

ABSTRACT

This paper investigates the relationship between welfare regimes and generalized and institutional trust for 18 countries using data from the European Social Survey in 2008 and 2014. The analysis is based on the assumption that institutions shape conventions in a given society, influencing actors' understanding of the world. The study assumes that the institutional logic of the welfare regimes and the average trust level of people in a given society are interrelated.

In addition to the bivariate correlations, multivariate and multi-level models are also applied to examine the assumptions, taking other factors observed at the individual and country level into consideration. According to the results, based on bivariate and multilevel models with individual-level factors, differences between countries' trust levels are significant and the countries belonging to the Social Democratic welfare regime are characterized by the highest level of trust, both in terms of generalized and institutional trust. However, with the inclusion of macro-level variables (real GDP per capita, income inequality, the share of foreign population and Protestants in society), the difference between countries is not significant concerning institutional trust, and it decreases concerning generalized trust. The positive relationship between generalized and institutional trust is significant even when controlling for other individual-level and country-level variables.

Keywords: trust, welfare regimes, institutions

JÓLÉTI REZSIMEK ÉS A BIZALOM KAPCSOLATA

BEVEZETÉS

A tanulmány az eltérő jóléti rezsimekhez tartozó országok és a bizalom összefüggéseit vizsgálja. A bizalomnak sokféle definíciója létezik, a társadalomtudományok szempontjából a fogalom szorosan összefonódik a bizonytalansággal és a kockázatokkal (Levi 1998, Luhmann 1988, Uslaner 2002), valamint a sérülékenységgel (Rousseau et al. 1998).

A makroszintű intézmények viselkedési mintákat írnak elő az egyének számára, reprezentálják a világban meglévő kapcsolatokat, ezáltal az emberek társas kapcsolatokról és szokásokról alkotott képét is befolyásolják. Az intézmények bizalomra gyakorolt hatását jelen tanulmányban egy speciális terület, a jóléti állam működési logikáján keresztül vizsgálom. Az elemzés korábbi kutatási eredmények alapján azon a feltevésen alapszik, hogy egy társadalom intézményeinek működése, illetve az ezekkel szembeni percepciók hatással vannak az adott társadalomban élők átlagos bizalmi szintjére (Boyadjieva és Ilieva-Trichkova 2015, Dinesen 2013, Kumlin és Rothstein 2005, Paxton 2007, Rothstein és Stolle 2008, Rothstein és Uslaner 2005, Wang és Gordon 2011, You 2012). Feltételezem, hogy az eltérő jóléti rezsimekhez tartozó országok között különbségek figyelhetők meg általánosított és intézményi bizalmuk tekintetében.

A tanulmány a következőképp épül fel. Először bemutatom a bizalom lehetséges definícióit és típusait. Ezt követően rátérek a bizalom egyéni és intézményi szintű magyarázataira, melynek keretében a jóléti rezsimek és a bizalom közti lehetséges kapcsolatra is kitérek. Ezután megfogalmazom feltételezéseimet és bemutatom a vizsgált adatokat. Végül bemutatom és értelmezem az elemzés eredményeit.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A bizalom fogalma és típusai

A magas szintű bizalom egyéni és társadalmi szinten is előnyökkel járhat. Társadalmi szinten a nagyobb mértékű bizalom serkentheti a gazdasági növekedést (Knack–Keefer 1997, Zak–Knack 2001). Uslaner (2002) fontos szerepet tulajdonít a bizalomnak a demokratizálódás folyamatában, Levi (1998) és Luhmann (1988) szerint pedig a bizalom egyszerűsítheti a komplex rendszereket. A bizalom fogalmát a társadalomtudományokban gyakran összekapcsolják a társadalmi tőkével. Fukuyama (1995) szerint a bizalom előfeltétele és következménye is a társadalmi tőkének, ezen keresztül pedig hozzájárul a társadalmi kohézió megteremtéséhez és a gazdasági növekedéshez. Putnam (1993, 2001) részben a társadalmi tőke egyik elemeként, később pedig a társadalmi tőke egyik indikátoraként tekint a társas bizalomra, ugyanis a bizalom ösztönzi a társas interakciók, szerveződések kialakulását, másrészt pedig ezek termékeként is megjelenik. Coleman (1988) társadalmi tőke fogalmában

is meghatározó a bizalom szerepe, amely segítheti a gazdasági kockázatok kezelését a társas kapcsolatok és közös normák betartatása által. Egyéni szinten pedig a bizalom összefüggésbe hozható a boldogsággal, az étellel való elégedettséggel (Bjørnskov 2003, Uslaner 2002).

Lewis és Weigert (1985) szerint a bizalom gyakorlati jelentősége abban nyilvánul meg, amikor egy kockázatos helyzetben az egyén vállalja a kockázatot cselekvéseiben, mert várakozásai szerint a többi cselekvő felelősségteljesen fog cselekedni. A bizalom Luhmann (1988) szerint is nyújthat megoldást kockázatos helyzetekben, azonban ehhez szükség van egy valamilyen rizikóval járó elköteleződésre. Uslaner (2002) szerint az, hogy megbízunk-e valakiben, nagyrészt stratégiai döntés, és ez a stratégiai bizalom kockázatot előfeltételez. A bizalom és a kockázatok kapcsán fontos kiemelni a sérülékenység fogalmát. Levi (1998) szerint a bizalom relációs fogalom, bizalma által ugyanis egy egyén sérülékennyé, kiszolgáltatottá teszi magát egy másik egyén vagy csoport számára. Rousseau és társai (1998) szerint az egyes bizalom-definíciókban közös, hogy a bizalmat olyan állapotnak tekintik, melyben egy szereplő hajlandóságot mutat arra, hogy sérülékennyé, kiszolgáltatottá tegye magát.

A bizalom több típusát azonosítja a szakirodalom, melyek az olykor eltérő fogalomhasználat ellenére is három nagyobb csoportba sorolhatók. Egyrészt számos tanulmányban megjelenik a konkrét személyekhez vagy (társadalmi) csoportokhoz, szervezetekhez köthető, személyes tapasztalatokon alapuló bizalom (Giczi–Sik, 2009, Kramer 1999, Lewis–Weinert 1985, Uslaner 2002). Ehhez a megközelítéshez kapcsolható a partikuláris bizalom fogalma (Giczi–Sik 2009), a stratégiai bizalom (Uslaner 2002) vagy az interperszonális bizalom (Lewis–Weinert 1985).

Az általános emberképből fakadó bizalom nem egy személyhez vagy embercsoporthoz kapcsolódik, hanem egy konkrét jellemzőkkel fel nem ruházott „általános” másikkhoz. Ez a fajta bizalom számos kutatásban általánosított bizalomként (*generalized trust*) vagy személytelen bizalomként (*impersonal trust*) szerepel (Bjørnskov 2007, Boyadjieva–Ilieva–Trichkova 2015, Dinesen 2013, Giczi–Sik 2009, Kumlin–Rothstein 2005, Paxton 2007, Rothstein–Stolle 2008, Wang–Gordon 2011, You 2012).

A bizalom-kutatások fontos kérdése továbbá a társadalmi rendszerek, intézmények iránt táplált bizalom és ennek mozgatórugói. A tanulmány további részében az intézményi bizalmat „egy egyén állami intézmények megbízhatóságával, igazságosságával, kompetenciájával és transzparenciájával szembeni percepciói”-nak tekintem (Sønderskov–Dinesen 2016: 181). A rendszer vagy intézményekkel szembeni bizalom fontos szerepet játszik a komplex, modern társadalmakban, ahol arra van szükség, hogy a szereplők a bizalmat a cselekvők funkcióihoz, ne pedig konkrét személyekhez kössék (Blomquist 1997, Lewis–Weinert 1985). Farrell (2009) szerint a bizalom szerepe a homályosan szabályozott, kétértelmű intézményi helyzetekben jelentős, amikor bizonytalanok a másik fél cselekedetei, reakciói.

Az elemzés keretében a bizalommal kapcsolatos vizsgálódást az általánosított és az intézményi bizalom fogalmára szűkítem. Tehát a továbbiakban az általános emberképhez köthető, nem konkrét személyes kapcsolaton alapuló, valamint az intézményekkel szembeni bizalommal foglalkozom.

A bizalomra ható tényezők

Egy egyén általánosított és intézményi bizalmának mértékét egyéni és társadalmi szintű tényezők is befolyásolják. Delhey és Newton (2003) eredményei szerint a sikeresebb, magasabb általános jólléttel rendelkező emberek magasabb szintű bizalmat tanúsítanak embertársaik irányába. A társadalmilag előnyösebb helyzetben lévők, a magasabb státuszúak számára ugyanis kevésbé költséges bízni embertársaikban, kevésbé érintik súlyosan őket a veszteségek, amelyek abból fakadhatnak, ha visszaélnék bizalmukkal.

Számos kutatás eredményei szerint az iskolai végzettség és a jövedelmi helyzet pozitív irányú összefüggést mutat az általánosított és az intézményi bizalommal (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva-Trichkova 2015, Paxton 2007, You 2012, Wang–Gordon 2011). Ezen szemben a sérülékeny élethelyzetek, mint például a korábbi vagy jelenlegi munkanélküliség (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva-Trichkova 2015, Paxton 2007, You 2012) vagy a válás (Alesina–La Ferrara 2002, Paxton 2007), negatívan befolyásolhatják az emberek bizalmát.

Egyes eredmények szerint a protestáns felekezetűeket a nem vallásosakhoz képest magasabb szintű bizalom jellemzi (Alesina–La Ferrara 2002, You 2012, Wang–Gordon 2011). Továbbá az idősebbek általánosított bizalmát számos elemzés magasabbnak találja, mint a fiatalabbakét (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Trichkova 2015, Paxton 2007, You 2012, Wang–Gordon 2011), azonban az intézményi bizalomra nézve ellenkező irányú hatás is megfigyelhető (Boyadjieva–Ilieva-Trichkova 2015).

You (2012) eredményei szerint a vidéken élők magasabb bizalommal rendelkeznek, míg Alesina és La Ferrara (2002) alapján az etnikailag és jövedelmileg heterogén területen élők kevésbé bíznak embertársaikban. Továbbá, általában a nőket alacsonyabb szintű általánosított bizalom jellemzi, mint a férfiakat (Alesina–La Ferrara 2002, Paxton 2007, You 2012, Wang–Gordon 2011).

Azonban Delhey és Newton (2003) eredményei alapján pusztán az alapvető demográfiai jellemzők (iskolai végzettség, életkor, nem) szerepe nem jelentős a bizalom szempontjából. Lewis és Weigert (1985) szerint pedig a bizalom elsősorban társadalmi alapokon nyugszik. Paxton (2007) kritikával illeti a bizalomkutatások azon vonulatát, melyek mellőzik a nagyobb társadalmi és intézményi struktúrákat, és a bizalom eredetét kizárólag egyéni szintre vezetik vissza. Eredményei szerint az egyéni szintű tényezők (többek között: iskolai végzettség, életkor, önkéntes szervezetekben való tagság, munkanélküliség) mellett az ország-szintű kontextuális tényezők, az intézmények szintén befolyásolják az egyes egyének bizalmi szintjét. Rousseau és társai (1998) a bizalmat mezoszintű koncepciónak tekintik, amely összekapcsolja az egyéni pszichológiai folyamatokat és a makroszintű intézményi jellemzőket. A két szinten megfigyelhető folyamatok kölcsönösen hathatnak egymásra, figyelembe kell venni, hogy az intézményeket magukat is formálhatja a társadalomban meglévő bizalom (Dinesen 2013).

Delhey és Newton (2003) eredményei alapján a társadalmi tényezők közül a társadalmi ellentétekről, a politikai szabadságról és a közbiztonságról alkotott percepciók, valamint az informális hálózatokba való beágyazottság befolyásolják az általánosított bizalom átlagos szintjét egy adott társadalomban. Más kutatások szerint a társadalom vagy az egyén közvetlen környezetének magasabb fokú diverzitása (etnikai vagy jövedelmi szempontból) csökkenheti a bizalmat (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva-Trichkova 2015, Bjørnskov 2007,

Delhey–Newton 2005, Knack–Keefer 1997, Rothstein–Stolle 2008, Rothstein–Uslaner 2005, Sønderskov–Dinesen 2016). Továbbá, egyes eredmények szerint a gazdaságilag fejlettebb és protestáns többségű országokra magasabb szintű általánosított bizalom jellemző (Bjørnskov 2007, Delhey–Newton 2005, Rothstein–Stolle 2008). Rothstein és Uslaner (2005) szerint a jövedelmi szempontból egyenlőbb társadalmakban ugyanis az emberek inkább érzik úgy, hogy egyfajta sorsközösség részei, így hajlamosabbak bizalommal viseltetni embertársaik irányába. Ugyanakkor Hooghe és társai (2008) kifejezetten vitatják az etnikai diverzitás bizalomra gyakorolt negatív hatását.

Bár You (2012) talál összefüggést az egyenlőtlenségek szintje és a bizalom között, azonban eredményei alapján a politikai és igazságszolgáltatási intézmények igazságos működése nagyobb mértékben befolyásolja az általánosított bizalmat, mint az, hogy egy társadalom mennyire homogén etnikai és jövedelmi szempontból. You (2012) szerint a jövedelmek szempontjából nem elsősorban a homogenitás, hanem az eloszlás szimmetriája gyakorol pozitív hatást a bizalomra. Wang és Gordon (2011) pedig kimutatja, hogy mind a formális, mind pedig az informális intézmények formálják az egyének bizalmát.

Rothstein és Stolle (2008) szerint az intézmények erősíthetik a társadalomban az általánosított bizalmat, amennyiben a társadalom tagjai úgy érzik, hogy igazságosan működnek, valamint hatékonyan és igazságosan büntetik meg a szabályszegőket. A társadalom tagjai az intézmények működéséről percepcióikat az alapján alakítják ki, hogy a felelősségteljes pozícióban levők milyen módon viselkednek. Amennyiben ugyanis bennük nem lehet bízni, az az általánosított bizalmat is csökkenti. Az is számít, hogy a társadalom tagjai tapasztalnak-e diszkriminációt vagy igazságtalanságot, amikor intézményekkel kerülnek kapcsolatba, valamint, hogy mennyire érzik biztonságban magukat és tapasztalják-e korrupció jelenlétét a környezetükben.

Az intézményeken belül Kumlin és Rothstein (2005) kiemeli a jóléti rendszerek szerepét. Egyes jóléti rendszerek működését a társadalmi tőkébe és ezen keresztül a bizalomba való befektetésnek tekintik, míg más rezsimek működése inkább negatívan hat a társadalmi tőkére és a bizalomra. Rothstein és Stolle (2003) szerint az univerzális jogosultságokon alapuló jóléti rezsimekkel való kapcsolat aggregált szinten együtt jár a magas általánosított bizalommal.

Az ország szintű jellemzők és a bizalom összefüggéseinek vizsgálatakor számos kutatás szentel külön figyelmet a poszt szocialista államoknak: ezekben az országokban általában alacsonyabb a bizalom szintje, mint az állampárti rendszert nem tapasztalt államokban (Bjørnskov 2007, Rothstein–Stolle 2008, Uslaner–Badescu 2004). Ezzel szemben a skandináv államokat hagyományosan a bizalom kimagaslóan magas szintje jellemzi (Delhey–Newton 2005, Kumlin–Rothstein 2005, Rothstein–Uslaner 2005, Rothstein–Stolle 2008, Sønderskov–Dinesen 2014).

Az intézményi környezet és az általánosított bizalom kapcsolatán túl az intézményi környezet minőségével összefüggő intézményi bizalom és az általánosított bizalom kapcsolata is figyelmet érdemel. Az általánosított és az intézményi bizalom közti kapcsolat és e kapcsolat iránya vitatott. Uslaner (2002) szerint a kettő között igen gyenge az összefüggés, mert más alapokon nyugszanak. Azonban számos kutatás mutatott ki kapcsolatot az intézményi és az általánosított/társas bizalom között, mind egyéni, mind pedig aggregált szinten (Dinesen 2013, Rothstein–Stolle 2008, Sønderskov–Dinesen 2016, You 2012). Sønderskov és Dinesen (2016) azt vizsgál-

ja, hogy a két bizalom között fennáll-e oksági kapcsolat, és amennyiben igen, milyen irányban. Eredményeik szerint a bizalom két típusa között oksági kapcsolat figyelhető meg, mégpedig az intézményi bizalom gyakorolhatást az általánosított bizalomra és nem fordítva.

Fontos kérdés, hogy milyen mechanizmusok kapcsolhatják össze az egyéni szintű bizalmat és az intézményi jellemzőket? Az intézmények Dobbin (2004) értelmezése szerint viselkedési mintákat írnak elő az egyének számára, továbbá a világban meglévő kapcsolatokat is reprezentálják, kifejezik és fenntartják a társadalmi rendet. Ezáltal az intézmények befolyásolják az emberek társas kapcsolatokról és szokásokról alkotott képét, így hatással vannak az egyéni viselkedésre is. Biggart és Beamish (2003) feltételezik, hogy a cselekvők mindig a társas kontextusba és a struktúrába beágyazottan cselekszenek és fontos szerepet tulajdonítanak a konvencióknak a mikro- és makroszintű jelenségek összekapcsolásában. A konvenciók hallgatólagos, gyakran tudat alatti közös megértést hordoznak a világról, melyek előre jelezhető módon irányítják a cselekvést.

Az egyéni szintű bizalom és a társadalmi, intézményi jellemzők közti kapcsolat azáltal teremthető meg, hogy az intézmények az általuk közvetített viselkedési mintákon keresztül reprezentálják a társadalmi rendet és ezáltal hatást gyakorolnak arra, hogyan gondolkodnak az egyének társas kapcsolataikról. Továbbá, a konvenciók összekapcsolhatják az intézmények és az egyén szintjét az általuk hordozott közös megértés által. A konvenciókon keresztül csapódhat le mindaz az egyéni megértés szintjén, ahogyan az intézmények a társadalomban lévő kapcsolatokat reprezentálják.

Az intézményi környezetben belül a továbbiakban a jóléti állam intézményei által közvetített viselkedési mintákra, konvenciókra, valamint ezek és bizalom lehetséges kapcsolatára szűkíttem az elemzést. Rothstein és Stolle (2003), valamint Kumlin és Stolle (2005) is az intézmények és a bizalom kapcsán kitértek a jóléti rezsimekkel. Eredményei szerint egyes jóléti rezsimek növelik, mások inkább erodálják a társadalomban a bizalmat.

Jóléti rezsimek tipológiája

A jóléti állam intézményei Streeck (2011) meghatározása szerint hagyományos értelemben vett intézményeknek tekinthetők, vagyis olyan normatív struktúrát alkotnak, melyek az emberek viselkedését egy legitim hatalom segítségével koordinálják. Esping-Andersen (1990, 1999) a kilencvenes években alkotott első tipológiája eredetileg a jóléti rezsimek három típusát különbözteti meg. Az egyes jóléti kapitalizmusok közti különbségek tekintetében kulcsfogalom a dekommodifikáció, vagyis egy egyén függetlenségének foka a piactól és munkaerő-piaci pozíciójától a társadalmi juttatásokra való jogosultsága tekintetében (Esping-Andersen 1999).

Az első típus, a liberális jóléti kapitalizmus igen piacorientált, így a dekommodifikáló hatás mértéke csekély. A liberális jóléti állam klasszikus esete az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada, azonban az Egyesült Királyság, Írország és Új-Zéland is ebbe a típusba tartozik. A liberális jóléti rezsim törekszik az állam minimalizálására, a kockázatok egyénekre ruházására és aktív vagy passzív módon ösztönzi a piaci megoldásokat. A jóléti rezsimek liberális típusa a rászorultságot tesztelő segítségnyújtáson alapszik, így a szociális juttatásokra való jogosultak köre igen szűk (Esping-Andersen 1990, 1999).

A jóléti rezsimek második típusa a konzervatív-korporatista, melybe az eredeti tipológia szerint Németország, Ausztria, Franciaország és Olaszország sorolható. Ezekben az országokban az állam és az egyház is fontos szerepet játszik a jóléti szolgáltatások terén. A liberális rezsimhez képest, a konzervatív-korporatista jóléti rezsimekben nincs kiemelkedő szerepe a piacnak, azonban az újraosztás mértéke sem jelentős. Az állam ezekben a rezsimekben ugyanis elkötelezett a státuszkülönbségek megőrzése (a juttatások osztályhelyezeten és státuszon alapszanak) és a hagyományos családmodell mellett. Az állam fontos szerepe és a viszonylag magas juttatások ellenére csak akkor avatkozik be, amikor a család nem képes ellátni saját tagjait a jóléti juttatásokkal² (Esping-Andersen 1990, 1999).

A jóléti rezsimek harmadik típusa a szociáldemokrata jóléti kapitalizmus, ebbe a rezsimbe sorolhatók a skandináv államok (Dánia, Norvégia, Svédország) és Finnország. Ezekben a jóléti rezsimekben a legnagyobb dekommodifikáció foka, a jóléti szolgáltatásokra való jogosultság az univerzalizmus eszméjén alapul. Ezáltal a középosztály is jogosult a jóléti szolgáltatásokra, mert az egyenlőség elve nem csak a minimum szükségletekre terjed ki, hanem összeegyeztethető a középosztály szükségleteivel és kívánságaival is (Esping-Andersen 1990). Esping-Andersen szerint (1999) fontos hangsúlyozni, hogy nem önmagában a szociális kiadások magas szintje teszi különlegessé a szociáldemokrata jóléti rezsimet, hanem a magas szociális kiadások és az univerzalizmus kombinációja. A konzervatív-korporatista jóléti rezsim ugyanis a viszonylag magas jóléti kiadások ellenére sem rendelkezik a szociáldemokrata rezsim univerzalizmusával.

A tipológia által lefedett országok körét számos kritika éri. Több elemzés felveti egy mediterrán vagy déli típus (Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország) (Bonoli 1997, Ferrera 1996, Saint-Arnaud és Bernard 2003) vagy egy radikális (Castles és Mitchell 1992) jóléti rezsim jogosultságát. Fenger (2007) pedig a posztoszocialista államok tipológián belüli elhelyezésére tesz kísérletet.

Ferrera (1996) szerint a mediterrán jóléti rezsimek megkülönböztető jellemzője, hogy ezek patrónuskliensi viszonyrendszeren alapuló fragmentált rendszerek, ahol a juttatások erősen munkaerőpiaci pozícióhoz kötődnek. Összességében kismértékűnek tekinthető az állami beavatkozás mértéke, de bizonyos juttatások igen bőkezűek és az egészségügyhöz való hozzáférés állampolgári jognak számít.

A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején kapitalista gazdasággá átalakuló posztoszocialista államok jóléti rendszerét, annak át- és kialakulását, dilemmáit is tárgyalják írók. Aidukaite (2009) szerint a jóléti rezsimek tipologizálása során új paradigmára van szükség, mely nem csupán már létező típusokat alkalmaz a posztoszocialista államokra, hanem továbbfejleszti a tipológiát.

Deacon (2000) szerint a posztoszocialista államok egyszerre igyekeztek a piacosodást ösztönző szociálpolitikákat kialakítani, másrészt pedig olyan intézkedéseket fogantatosítottak, melyek az átalakulás veszteseit kompenzálták. Deacon (2000) szerint a kilencvenes években egyes államok jóléti politikái valamely nyugat-európai mintát kezdtek el követni, míg a volt Szovjetunió tagállamai kevesebb lépést tettek az átalakulás felé.

Fenger (2007) klaszterelemzéssel vizsgálja, hogy a kelet-közép-európai posztoszocialista jóléti államok beilleszthetők-e az eredeti tipológiájába vagy külön csoportot képeznek. A klaszterezés során többek között olyan

² Belgium és Franciaország e csoportba sorolása vitatható a családközpontúság szempontjából, azonban ezen államok jóléti rendszerében is erősek a korporatista elemek (Esping-Andersen 1990, 1999).

jellemzőket vesz figyelembe, mint a kormányzati kiadások, adók, egyenlőtlenségek, munkanélküliség. Az elemzés eredményei szerint a nem poszt-socialista európai országokra nézve egyértelműen felfedezhető a három csoportot megkülönböztető tipológia a mediterrán államokkal kiegészülve. A poszt-socialista államok pedig három alcsoportba sorolhatók: az elsőbe a balti államok és az egykori Szovjetunió néhány másik állama tartozik (Oroszország, Fehéroroszország és Ukrajna). A második alcsoportba sorolja a közép-kelet-európai országokat (ide tartozik többek között Csehország és Lengyelország), harmadik alcsoportként pedig a fejlődési szakaszban levő jóléti államok csoportját azonosítja (Románia, Moldova és Grúzia).

Esping-Andersen (1999) jóléti rezsimekről alkotott második művében maga is fontolóra veszi három további lehetséges típus létezését: mediterrán, kelet-ázsiai, valamint egy Ausztrália és Új-Zéland által alkotott radikális jóléti rezsimek. Azonban véleménye szerint a mediterrán államok nem képeznek külön csoportot, inkább a konzervatív-korporatista rezsimek altípusának tekinthetők. Esping-Andersen (1990, 1999) problematikusnak tekinti Hollandia és Svájc besorolását. Svájcot 1990-es művében a liberális jóléti rezsimek közé sorolja be, míg 1999-ben kihagyja a tipológiából (Belgiummal és Írországgal egyetemben). Hollandiát hibrid típusnak tekinti, melynek vannak konzervatív-korporatista és szociáldemokrata jellemzői is. A poszt-socialista államok elhelyezésére azonban nem tesz kísérletet a tipológián belül.

Manow (2002) kritikája szerint a felekezeti dominancia és a jóléti rezsimek sokkal szorosabban összefonódnak, mint amennyire Esping-Andersen (1990, 1999) kapcsolatot teremt köztük. Értelmezése szerint ugyanis nem csupán a protestáns és katolikus dominanciájú országok között figyelhető meg különbség, hanem a protestantizmus egyes irányzatainak dominanciája között is. A zömmel lutheránus északi országokban, ahol a szociáldemokrata jóléti rezsimek kialakultak, az egyház – a katolikus dominanciájú területekkel szemben – nem próbált beavatkozni az állam működésébe, vagyis nem akadályozta az államot abban, hogy felelősséget vállaljon polgáraiért. Továbbá, a protestantizmus kálvinista vagy „szabad” irányzataival szemben a lutheránus egyház nem kívánta helyi kis közösségekre sem hárítani, hogy gondoskodjanak tagjaikról. Ilyen módon, a lutheránus felekezeti dominancia Manow (2002) szerint fontos szerepet játszott abban, hogy kialakulhatott a bőkezű és univerzális juttatásokkal operáló szociáldemokrata jóléti rezsimek. A szociáldemokrata rezsimekhez tartozó országok, valamint Hollandia és Svájc közti különbségeket jóléti rendszerük tekintetében az eltérő domináns protestáns irányzatnak tulajdonítja.

KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS HIPOTÉZISEK

Ahogy egy társadalomban az intézmények a társadalmi kapcsolatokat reprezentálják, hatással lehet arra, hogyan értelmezik a világot, a társadalmi rendet az egyes egyének, ezáltal pedig arra is, hogy milyen várakozásokat támasztanak a társadalom általános működésével, az intézményekkel és általánosságban az emberek viselkedésével szemben. Ezek a várakozások befolyásolhatják, hogy milyen mértékű az intézményekkel és általában az emberekkel szembeni bizalom. Kumlin és Rothstein (2005) szerint a procedurális igazságosság is fontos szerepet játszhat ebben a folyamatban. Sønderskov és Dinesen (2016) szerint ugyanis az állami intézmények igazságossága és hatékonysága az egész társadalom normáira és a tisztességtelen viselkedés következményeire vonatkozóan is információt szolgáltat az egyéneknek. Az intézmények képviselőivel való pozitív tapasztalatok

bizalmat építhetnek ki az emberekben az intézményekkel és ezen keresztül általánosságban az emberekkel szemben.

A különböző jóléti rezsimek eltérő módon reprezentálják a társadalmi kapcsolatokat és ezáltal eltérő konvenciókat alakítanak ki azokban a társadalmakban, ahol alkalmazzák őket. Ilyen, a jóléti intézmények működése mögött meghúzódó logikaként értelmezhető a liberális jóléti rezsimben a piac fontossága, míg a konzervatív-korporatista rezsimben a család és az egyház kiemelt szerepe, a szociáldemokrata rezsimben pedig az univerzalizmus eszméje. Amennyiben megkülönböztetünk mediterrán jóléti rezsimet, ott a jóléti állam széttöredezettsége tekinthető ilyen intézményi logikának. A különböző intézményi jellemzők az adott jóléti rezsimben élő emberek tudatának, a világ, a társadalom működéséről alkotott képük részévé válhatnak.

Arts és Gelissen (2001) szerint az egyes jóléti rezsimekben az emberek eltérő elosztási szabályokat és szolidaritási keretrendszert tanulnak meg, ezáltal a társadalomban létrejön egy konszenzuális fogalom a szolidaritásról és az igazságossági elvekről. A konszenzuális fogalmak következtében az „éretlen” mediterrán és az „érett” szociáldemokrata jóléti rezsimben nagyobb az igény az intézményesített szolidaritásra, ezzel szemben a liberális és konzervatív-korporatista országokban az egyének kevésbé elkötelezettek az állami beavatkozásokon keresztül megvalósuló szolidaritás iránt. Természetesen Arts és Gelissen (2001) sem tagadja, hogy ezen belül megfigyelhetőek különbségek az egyének beállítódásaiban önértéküknek megfelelően.

Rothstein és Stolle (2003) szerint a szociáldemokrata rezsimekben az univerzalizmus eszméjének köszönhetően egyszerűek az elosztás szabályai, a rendszer mindenkit egyenlően kezel, ezáltal pedig a bizalom is jobban el tud terjedni a társadalom tagjai között. Kumlin és Rothstein szerint (2005) az univerzalizmus eszméje a szociáldemokrata rezsimben csökkenti azon helyzeteket, amikor a jóléti intézmények képviselőinek egyéni, egyedi döntéseket kell meghozniuk a szabályozásokat értelmezve. Mindez pedig erősíti a procedurális igazságosság érzetét, és ezen keresztül magas szintű bizalom alakulhat ki az intézményekkel és a társadalom tagjaival szemben. Ráadásul a szociáldemokrata jóléti rezsim államaira jellemző a társadalmi egyenlőtlenségek relatíve alacsony szintje (III. táblázat), ami pedig szintén segítheti egy morális közösség kialakulását (Rothstein – Uslaner 2005, Uslaner 2002).

Ezzel szemben a liberális jóléti rezsim szükséglet-alapú juttatásokon alapszik, amely a rászorulókon belül megkülönbözteti a juttatásokra érdemeseket és érdemteleneket. A bonyolult jogosultsági szabályok és ezek tesztelése sok energiát és egyedi döntést kíván a bürokratóktól. Ezáltal komoly probléma a bonyolult szabályok kijátszása, és akik kimaradnak a rendszerből, alacsonyabb szintű bizalommal rendelkeznek (Rothstein – Stolle 2003). Ráadásul Kumlin és Rothstein (2005) szerint a túl sok egyedi eset és a bürokrata számos egyéni döntése csökkentheti a procedurális igazságérzetet és ezen keresztül az intézményekbe és a társadalom tagjaiba vetett bizalmat. Továbbá, a liberális jóléti rezsimekben hagyományosan magas az egyenlőtlenségek szintje (III. táblázat), amely gátolhatja a társadalmi sorsközösség érzetének, ezáltal a magas szintű bizalom kialakulását (Rothstein–Uslaner 2005, Uslaner 2002).

A konzervatív-korporatista rendszerben is bonyolult szabályok érvényesülnek az elosztás során, a jogosultságok tekintetében azonban kettősség jellemzi: mind a szociáldemokrata rezsim univerzalizmusából, mind a liberális rezsim rászorultság-alapú megközelítéséből alkalmaz elemeket. A bizalom tekintetében kettősség

jellemzi a konzervatív-korporatista rezsimeket: a saját csoporttal (elsősorban a családdal) való erős szolidaritás akadályoztatja, hogy társadalmi szinten magas általánosított bizalom alakuljon ki (Rothstein–Stolle 2003).

Az eltérő jóléti rezsimek mögött megbúvó konvenciókról feltételezem, hogy hatással vannak az adott társadalom bizalmának átlagos szintjére. Ezáltal úgy vélem, hogy a különböző jóléti rezsimekhez tartozó országokban társadalmi szinten eltérő mind az intézményekbe, mind pedig általánosságban az emberekbe vetett bizalom mértéke.

Feltételezésem szerint a szociáldemokrata rezsimekbe tartozó államokat – a liberális, konzervatív-korporatista és a mediterrán jóléti rezsimekbe tartozó államokhoz viszonyítva – az általánosított és az intézményi bizalom magas szintje jellemzi, köszönhetően az univerzalizmus eszméjének (Esping-Andersen 1999, Kumlin–Rothstein 2005) és ezáltal a morális közösség kialakulásának (Uslaner 2002). Kérdéses, hogy a posztszocialista és mediterrán országok elkülönülnek-e általánosított és intézményi bizalmuk tekintetében vagy nem alkotnak egységes csoportot és a más jóléti rezsimekbe tartozó államok közé vegyülnek.

Dinesen (2013), Sønderskov és Dinesen (2016), Rothstein és Stolle (2008), valamint You (2012) alapján feltételezem, hogy megfigyelhető összefüggés az általánosított és az intézményi bizalom között, azonban a bizalom két típusa közti oksági kapcsolat feltárása nem tartozik jelen elemzés céljai közé. A bizalom két típusa között feltételezett összefüggés miatt, a továbbiakban azonos tényezők bizalomra gyakorolt potenciális hatását vizsgálom az általánosított és az intézményi bizalomra nézve is.

Lehetnek olyan, az országok szintjén mért jellemzők, melyek befolyásolhatják egy társadalmon belül a bizalom szintjét. A jövedelmi egyenlőtlenségek alacsonyabb, a gazdasági fejlettség magasabb szintje, a kisebb mértékű etnikai diverzitás és a protestánsok magasabb aránya egy országban pozitívan hathat lakói bizalmának szintjére (Alesina–La Ferrara 2002, Bjørnskov 2007, Delhey–Newton 2005, Dinesen–Sønderskov 2015, Knack–Keefe 1997, Rothstein–Stolle 2008, Rothstein–Uslaner 2005, Wang–Gordon 2011). Kérdés, hogy amennyiben megfigyelhetőek különbségek az eltérő jóléti rezsimekhez tartozó országok általánosított és intézményi bizalma tekintetében, ezek a különbségek fennmaradnak vagy lecsökkennek-e a makroszintű tényezők szerepeltetésével.

Az egyéni szintű különbségek tekintetében korábbi kutatási eredmények alapján feltételezem, hogy a magasabb iskolai végzettség és jövedelem, valamint az, ha protestáns felekezethez tartozik a válaszadó, pozitív irányú kapcsolatban áll a bizalommal (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva–Trichkova 2015, Paxton 2007, Wang–Gordon 2011, You 2012), továbbá, hogy egyes kiszolgáltatottsággal járó élethelyzetek (egy korábbi válás, jelenlegi vagy korábbi munkanélküliség) negatív irányú összefüggést mutatnak a bizalommal (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva–Trichkova 2015, Paxton 2007, You 2012).

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN I.

Az elemzést a *European Social Survey* (ESS) 2008-as, negyedik, valamint 2014-es, hetedik hullámán végzem.³ Az ESS minden hullámában azonosak az általánosított és intézményekkel szembeni bizalmat vizsgáló kérdések, így két adatfelvétel bizalmi mérőszámai összevethetőek egymással. A résztvevő országok köre azonban hullámról hullámra változik, így az elemzést a 2008-as és 2014-es adatok egymással való összehasonlíthatósága érdekében a mindkét adatfelvételben résztvevő tizennyolc ország körére szűkíttem. Az elemzés során vizsgált országok mind szerepelnek Esping-Andersen (1990, 1999) jóléti rezsimekről alkotott munkáiban, illetve annak kritikáiban (Bonoli 1997, Ferrera 1996, Fenger 2007, Saint-Arnaud–Bernard 2003). Az ország szintű tényezők méréséhez az Eurostat és az OECD adatait, illetve egyéb statisztikákat használok (EUROSTAT 2018, OECD 2018, *The Cline Center for Democracy* adatait idézi a *TheGlobalEconomy.com*, 2013).

Az egyes országok közti különbségekből nem vonhatók le egy az egyben következtetések a jóléti rezsimekre vonatkozóan, ennek ellenére az országok közti eltérések vizsgálatának számos előnye van. Ezáltal láthatóvá válik, amennyiben egy rezsimbe sorolt országokban eltérő mechanizmusok érvényesülnek, vagyis nem erőltetünk előzetesen az adatokra olyan struktúrát, melyet azok nem feltétlen tükröznek. Továbbá, Esping-Andersen (1990, 1999) tipológiáját számos kritika érte, vitatva egyes országok besorolását, ami szintén indokoltá teszi az ország szintű elemzést (Bonoli 1997, Castles és Mitchell 1992, Ferrera 1996, Fenger 2007, Saint-Arnaud–Bernard 2003).

Az általánosított bizalmat három, az intézményi bizalmat öt kérdés segítségével vizsgálom (1. táblázat). Minden kérdés egy 0-tól 10-ig tartó skálán méri a bizalmat, ahol a 0-s érték jelöli a bizalom hiányát, a 10-es érték pedig a teljes bizalmat. Az intézményi bizalom esetén csak a belföldi intézményekre, szereplőkre vonatkozó kérdéseket (parlament, jogrendszer, rendőrség, politikusok, politikai pártok) szerepeltetem. Természetesen az attitűdök szintjén kinyilvánított bizalom nem feltétlen jelenik meg a viselkedésben, azonban Johnson és Mislin (2012) eredményei szerint az ESS-hez hasonló *World Value Survey* adatain mért bizalom pozitív korrelációt mutat kísérleti körülmények között mért bizalommal.

1. táblázat. Általánosított és intézményi bizalmat mérő kérdések

Általánosított bizalom
A legtöbb emberben meg lehet bízni vagy az ember sosem lehet elég óvatos.
A legtöbb ember megpróbál kihasználni vagy próbálnak tisztességesek lenni.
Az emberek általában segítőkészek vagy csak a saját problémáikkal foglalkoznak
Intézményi bizalom
Az ország országgyűlésébe vetett bizalom
Az igazságszolgáltatásba vetett bizalom
A rendőrségbe vetett bizalom
A politikusokba vetett bizalom
A politikai pártokba vetett bizalom

³ A tanulmány készültkor a 2016-os végleges adatbázis még nem állt rendelkezésre, így a 2014-es adatbázis tekinthető a legfrissebb adatállománynak.

Az általánosított és az intézményi bizalmat mérő változókból egy-egy általánosított és intézményi bizalom indexet képezek főkomponens elemzéssel. Mindkét főkomponensről elmondható, hogy az eredeti változók varianciájának több mint felét tömöríti (általánosított bizalom 2008: 71%, általánosított bizalom 67%, intézményi bizalom 2008: 71%, intézményi bizalom 2014: 70%), továbbá az eredeti változók erős korrelációt mutatnak a főkomponensekkel (minimum: 0,71, maximum: 0,9). Így a létrejött főkomponenseket megfelelő mérőszám-nak tekintem az általánosított és az intézményi bizalomra nézve. A továbbiakban az általánosított és az intézményi bizalom mérőszámaként a két típusú bizalmat mérő változókból képzett főkomponenseket alkalmazom.

Az országok között megfigyelhető különbségeket bizalmi szintjük tekintetében egyrészt Kruskal-Wallis teszttel vizsgálom az általánosított és intézményi bizalmat tömörítő főkomponensek átlagait összevetve. Az országok egymáshoz képest megfigyelhető elhelyezkedésének változását bizalmuk tekintetében Spearman-féle rangkorrelációval elemzem.

A bizalom két típusa közti összefüggéseket kétváltozós szinten országonként és aggregáltan, az országokra mint megfigyelési egységekre nézve korrelációs együtthatókkal vizsgálom. A későbbiekben ismertetett többváltozós modell keretei között egyéni és ország szintű változók szerepeltetése mellett is elemeztem a bizalom két típusa, valamint az egyes országok és átlagos bizalmi szintjük közti kapcsolatot.

EREDMÉNYEK: LEÍRÓ ELEMZÉS

Az vizsgált országok között mindkét adatfelvétel idején alapjanszignifikáns különbség figyelhető meg átlagos általánosított és intézményi bizalmukra nézve. A bizalom mindkét dimenziója tekintetében ugyanazon országok tartoznak az élbolyba 2008-ban és 2014-ben is: a szociáldemokrata jóléti rezsimek alkotó északi államok Hollandiával és Svájjal kiegészülve. Ezzel szemben a posztzocialista államok (Észtországot kivéve) és Portugália (egyres esetekben Spanyolország) képviselik a másik végletet, ahol a bizalom mindkét dimenziója igen alacsony mindkét adatfelvétel idején (2. táblázat).

A Spearman-féle rangkorrelációk erőssége alapján az országok egymáshoz képest való elhelyezkedése stabilnak tekinthető a vizsgált időtartamban (általánosított bizalom 2008 és 2014 Spearman $R=0,99$, intézményi bizalom 2008 és 2014 Spearman $R=0,87$). Továbbá, a bizalom két dimenziója között mindkét mérés eredményei alapján szignifikáns pozitív korreláció figyelhető meg minden országra nézve, amely ráadásul stabilnak mutatkozik a két mérési időpont között (2. táblázat). Aggregált szinten, az országokra, mint megfigyelési egységekre nézve nagyon erős a korreláció az általánosított és az intézményi bizalom között (R 2008= $0,93$, R 2014= $0,92$) (1. ábra).

2. táblázat. Az általánosított és az intézményi bizalomból képzett dimenziók átlagos értéke, a két dimenzió közti korreláció és rangszámok országonként

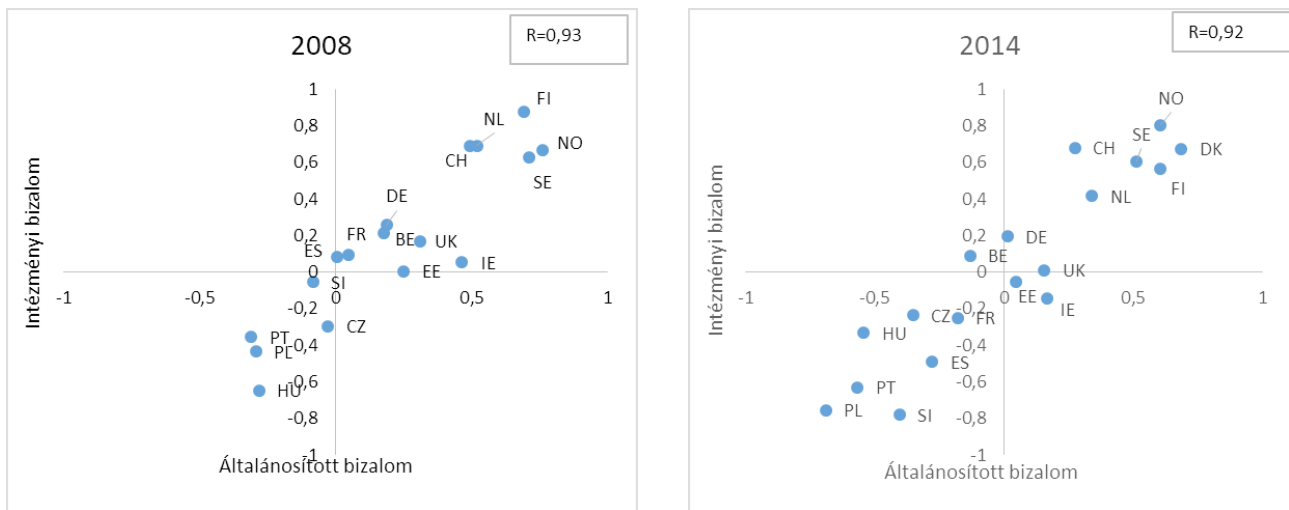
	Általánosított bizalom átlag 2008 (N)	Intézményi bizalom átlag 2008 (N)	Korreláció az általánosított és intézményi bizalom között 2008	Rangszám 2008 általánosított bizalom	Rangszám 2008 intézményi bizalom	Általánosított bizalom átlag 2014 (N)	Intézményi bizalom átlag 2014 (N)	Korreláció az általánosított és intézményi bizalom között 2014	Rangszám 2014 általánosított bizalom	Rangszám 2014 intézményi bizalom
Németország	0,19 (2737)	0,26 (2626)	0,39**	10	7	0,01 (3036)	0,2 (2966)	0,4**	10	7
Svájc	0,49 (1806)	0,69 (1636)	0,34**	6	4	0,27 (1529)	0,68 (1432)	0,34**	6	2
Csehország	-0,03 (1987)	-0,30 (1963)	0,39**	14	15	-0,35 (2137)	-0,24 (2090)	0,38**	14	12
Belgium	0,18 (1755)	0,21 (1723)	0,43**	11	8	-0,13 (1769)	0,09 (1745)	0,44**	11	8
Dánia	0,85 (1604)	1,02 (1554)	0,43**	1	1	0,68 (1493)	0,67 (1452)	0,43**	1	3
Észtország	0,25 (1619)	0,01 (1532)	0,38**	9	13	0,05 (2025)	-0,05 (1970)	0,4**	9	10
Spanyolország	0,05 (2524)	0,09 (2326)	0,31**	12	10	-0,28 (1896)	-0,49 (1765)	0,24**	13	15
Finnország	0,69 (2189)	0,88 (2151)	0,46**	4	2	0,61 (2076)	0,56 (2033)	0,44**	2	5
Franciaország	0,01 (2065)	0,09 (2011)	0,39**	13	11	-0,18 (1908)	-0,25 (1858)	0,4**	12	13
Egyesült Királyság	0,31 (2338)	0,17 (2267)	0,39**	8	9	0,15 (2247)	0,01 (2166)	0,38**	8	9
Magyarország	-0,28 (1519)	-0,65 (1447)	0,32**	16	18	-0,54 (1676)	-0,33 (1624)	0,34**	16	14
Írország	0,46 (1761)	0,05 (1716)	0,29**	7	12	0,17 (2383)	-0,14 (2216)	0,33**	7	11
Hollandia	0,52 (1775)	0,69 (1738)	0,45**	5	3	0,34 (1911)	0,42 (1878)	0,46**	5	6
Norvégia	0,76 (1542)	0,67 (1506)	0,45**	2	5	0,61 (1432)	0,80 (1413)	0,35**	3	1
Lengyelország	-0,29 (1583)	-0,43 (1480)	0,33**	17	17	-0,69 (1567)	-0,75 (1506)	0,35**	18	17
Portugália	-0,31 (2341)	-0,36 (2162)	0,29**	18	16	-0,57 (1256)	-0,63 (1200)	0,29**	17	16
Svédország	0,71 (1821)	0,63 (1754)	0,43**	3	6	0,51 (1779)	0,61 (1708)	0,41**	4	4
Szlovénia	-0,08 (1264)	-0,05 (1195)	0,38**	15	14	-0,40 (1207)	-0,78 (1138)	0,4**	15	18

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Kruskal-Wallis khi-négyzet (2008) általánosított bizalom: 5853 ($p < 0,000$) intézményi bizalom: 7943 ($p < 0,000$)

Kruskal-Wallis khi-négyzet (2014) általánosított bizalom: 5764 ($p < 0,000$) intézményi bizalom: 7184 ($p < 0,000$)

1. ábra. Átlagos általánosított és intézményi bizalom országoként és a két dimenzió közti összefüggés

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN II.- TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉS

Mivel a két mérés idején a bizalom két típusa tekintetében az országok egymás képest való elhelyezkedése nagyon hasonló, valamint a bizalom két típusa közti összefüggés erőssége is időben állandónak tekinthető az egyes országokra nézve, az általánosított és az intézményi bizalomra ható egyéni és ország szintű tényezők modellezésekor kizárólag a 2014-es adatokra szűkíttem az elemzést.

Az elemzés célja megvizsgálni, mennyi marad meg az országok közti különbségekből általánosított és intézményi bizalmuk tekintetében egyéb egyéni és makroszintű tényező figyelembe vétele mellett. Így a többváltozós elemzést fix és ország random hatásokat is tartalmazó többszintű modellek segítségével végzem, melyek engedik a konstans szóródását az egyes csoportokra (jelen esetben az országokra) nézve és egy modellen belül megfigyelhetővé teszik, hogy a csoport szintű különbségekből mennyi tűnik el és marad meg egyéb tényezők figyelembe vételével (You 2012).

Függő változóként mindkét esetben az adott bizalmat mérő változókból képzett főkomponenseket alkalmazom. A többszintű elemzést az R programnyelv *lme4* csomagjának *lmer* függvénye (Bates et al 2015) segítségével végzem. Korábbi kutatási eredmények alapján egyéni szintű független változóként vizsgálom a válaszadó nemének, korának, iskolai végzettségének (az oktatásban töltött befejezett évek számával mérve), szubjektív jövedelmi helyzetének, lakóhelyének (nagyvárosban él-e?), munkaerőpiaci és családi állapot korábbi eseményeinek (vált-e el valaha? Volt-e valaha munkanélküli?), felekezeti hovatartozásának általánosított és intézményi bizalmára gyakorolt hatását (Alesina–La Ferrara 2002, Boyadjieva–Ilieva-Trichkova 2015, Paxton 2007, You 2012, Wang–Gordon 2011) (3. táblázat). A bizalom két típusának egymásra gyakorolt hatását is vizsgálom.

3. táblázat. Egyéni szintű változók a többváltozós modellekben

Változó	Változó leírása	Átlag (Szórás)	N
Nem	Dummy változó, 1- férfi, 0- nő	0,49 (0,5)	33567
Oktatásban töltött befejezett évek száma	Folytonos változó, 0-50-ig vesz fel értékeket	12,83 (3,95)	33320
Életkor	Folytonos változó, 14-114-ig vesz fel értékeket	47,29 (18,87)	33518
Volt valaha munkanélküli	Dummy változó, mely 1- volt valaha munkanélküli, 0- nem	0,29 (0,45)	33431
Elvált/Bomlott fel valaha bejegyzett élettársi kapcsolata (ref: nem)	Dummy változó, 1- elvált/bomlott fel valaha bejegyzett élettársi kapcsolata, 0- nem	0,15 (0,36)	33402
Nagyvárosban él	Dummy változó, 1- nagyvárosban él, 0- nem	0,18 (0,38)	33496
<i>Háztartás szubjektív jövedelme</i>			
Kényelmesen él a háztartás jelenlegi jövedelméből	Dummy változó, 1- kényelmesen él a jelenlegi jövedelméből, 0- nem	0,34 (0,47)	33231
Boldogul a jelenlegi jövedelméből	Dummy változó, 1- boldogul a jelenlegi jövedelméből, 0- nem	0,46 (0,5)	33231
Nehezen boldogul a jelenlegi jövedelméből	Dummy változó, 1- nehezen boldogul a jelenlegi jövedelméből, 0- nem	0,16 (0,36)	33231
Nagyon nehezen boldogul a jelenlegi jövedelméből (referenciakategória)	Dummy változó, 1- nagyon nehezen boldogul a jelenlegi jövedelméből, 0- nem	0,04 (0,21)	33231
<i>Egyház, felekezet</i>			
Katolikus	Dummy változó, 1- katolikusnak vallja magát, 0-nem	0,29 (0,46)	33346
Protestáns	Dummy változó, 1- protestánsnak vallja magát, 0-nem	0,16 (0,36)	33346
Egyéb keresztény	Dummy változó, 1- egyéb keresztény egyházhoz tartozónak vallja magát, 0- nem	0,03 (0,18)	33346
Zsidó	Dummy változó, 1- zsidó vallásúnak vallja magát, 0- nem	0,0009 (0,03)	33346
Muszlim	Dummy változó, 1- muszlimnak vallja magát, 0- nem	0,02 (0,15)	33346
Egyéb	Dummy változó, 1- egyéb egyházhoz tartozónak vallja magát, 0- nem	0,008 (0,09)	33346
Nem tartozik felekezethez, egyházhoz (referenciakategória)	Dummy változó, 1- nem tartozik egyházhoz/felekezethez, 0- tartozik	0,49 (0,5)	33346

A társadalomban a bizalom átlagos mértékét befolyásoló makroszintű tényezőként az egyenlőtlenségeket, a gazdasági fejlettséget, az etnikai diverzitást és a protestánsok arányát veszem figyelembe az elemzés során (Alesina–La Ferrara 2002, Bjørnskov 2007, Delhey–Newton 2005, Knack–Keefe 1997, Rothstein–Stolle 2008, Rothstein–Uslaner 2005, Dinesen–Sønderskov 2015, Wang–Gordon 2011).

A gazdasági fejlettség hatását az egy főre jutó reál GDP az adatfelvételt megelőző öt évi (2009–2013) átlagával mérem. A jövedelmi egyenlőtlenségek mérésére két mutatót alkalmazok (szintén az előző öt év átlagaként): a Gini-együtthatót, valamint a felső és alsó jövedelmi ötödök arányát megadó S80/S20 mutatót. A Gini-együttható azt méri, hogy a jövedelmek eloszlása egy országban mennyire tér el attól, mintha teljesen egyenlő eloszlást követnének a jövedelmek (ebben az esetben lenne 0 az értéke) (EUROSTAT 2018). Az S80/S20 mutató azt adja meg, hogy a legfelső jövedelmi ötöd által birtokolt összes jövedelem és a legalsó jövedelmi ötöd által birtokolt jövedelem egymáshoz viszonyított aránya mekkora (medián rendelkezésre álló jövedelemmel mérve) (EUROSTAT 2018). Az etnikai diverzitást a külföldi népesség arányával operacionalizálom (OECD 2018). Fontos azonban megjegyezni, hogy egy társadalomban azonos állampolgárság mellett is lehetséges az etnikai

diverzitás, melynek hatását ez a mutató nem képes mérni. Ezen felül ország szintű változóként szerepeltetem a protestáns felekezethez tartozók teljes népességen belüli hivatalos arányát 2013-ban (a The Cline Center for Democracy adatait idézi a TheGlobalEconomy.com, 2013) (4. táblázat).

4. táblázat. Az elemzésben vizsgált országok és ország szintű jellemzők

	Egy főre eső reál GDP 2013-ban (Euro)	Külföldi népesség a teljes lakosság arányában (0–1 közötti arány)	Gini együttható átlaga 2009–2013	S80/S20 átlaga 2009–2013	Protestánsok aránya (0–1 közötti arány)
Németország	33500	0,09	29,1	4,48	0,340
Svájc	57000	0,23	29,5	4,48	0,34
Csehország	15000	0,04	24,9	3,48	0,02
Belgium	33600	0,11	26,3	3,90	0,001
Dánia	44400	0,07	26,7	4,18	0,87
Észtország	12800	0,16	32,0	5,24	0,16
Spanyolország	21900	0,11	33,7	6,24	0,01
Finnország	34500	0,04	25,7	3,66	0,84
Franciaország	31200	0,06 (2012)	30,2	4,48	0,02
Egyesült Királyság	30200	0,08	32,0	5,12	0,37
Magyarország	10200	0,01	26,2	3,82	0,23
Írország	38100	0,12 (2012)	30,1	4,60	0,003
Hollandia	37700	0,05	25,8	3,74	0,17
Norvégia	66900	0,10	23,2	3,34	0,81
Lengyelország	10200	0,001 (2011)	31,0	4,96	0,004
Portugália	16000	0,04	34,4	5,82	0,001
Svédország	39800	0,07	24,6	3,96	0,84
Szlovénia	17000	0,05	23,7	3,42	0,01

Adatok forrása: EUROSTAT 2018, OECD 2018, The Cline Center for Democracy (idézi TheGlobalEconomy.com)

EREDMÉNYEK: FIX ÉS RANDOM HATÁSOKAT TARTALMAZÓ MODELLEK

Összesen nyolc modellt mutatok be, négyet-négyet függő változóként az általánosított és az intézményi bizalomra. Először mindkét függő változó esetén egy modell csak a konstans tartalmazza (1. és 5. modell). A második lépésben szerepelnek az egyéni szintű tényezők (2. és 6. modell), a harmadik lépésben pedig makroszintű változók is (3. és 7. modell). Végül pedig kizárólag egyéni és makroszintű fix hatásokat tartalmazó modelleket is ismertetek, melyek nem engedik a konstans országonkénti szóródását (4. és 8. modell).

Az egyéni szintű kontrollváltozók szerepeltetése mellett a bizalom mindkét típusára nézve szignifikánsak a vizsgált országok közti különbségek általánosított és intézményi bizalmuk tekintetében. Az intézményi bizalomra nézve az egyéni szintű változók szerepeltetésével az országokon belüli korreláció magasabb (6. modell), mint az általánosított bizalom esetén (2. modell), tehát az intézményi bizalomra nézve jelentősebbek az egyes országok közti különbségek.

Mind az általánosított bizalom intézményi bizalomra, mind pedig az intézményi bizalom általánosított bizalomra gyakorolt hatása szignifikáns és hatásnagyságuk megegyező nagyságrendű minden egyéb mért tényező figyelembe vétele mellett is. Az egyéb egyéni szintű tényezők hatását tekintve számos eredmény megegyezik

korábbi kutatások következtetéseivel, azonban hatásuk egyes esetekben eltérő a bizalom két mért típusára nézve.

A válaszadó anyagi helyzete az általánosított és az intézményi bizalom mértékét is szignifikánsan befolyásolja. Azokhoz képest, akik nagy nehézségekkel tudnak megélni jövedelmükből, minden ennél jobb anyagi helyzetben lévő válaszadó magasabb általánosított és intézményi bizalommal rendelkezik. Amennyiben a válaszadó volt valaha munkanélküli, valamint elvált, az mind általánosított mind intézményi bizalmára negatív hatást gyakorol. Mindez úgy értelmezhető, hogy a társadalmilag előnyösebb helyzetben lévő szereplők számára kevésbé költséges megbízni másokban (Delhey és Newton 2003).

A felekezeti hovatartozás hatása eltérő az általánosított és az intézményi bizalom esetén. A felekezethez nem tartozó válaszadókhöz képest, minden más tényezőt változatlanak tekintve, a protestánsok általánosított és intézményi bizalma is szignifikánsan magasabb. Ezzel szemben a katolikusok, egyéb keresztények és muszlimok esetén felekezeti hovatartozásuk szignifikánsan negatívan befolyásolja általánosított, azonban pozitívan intézményi bizalmukat. Tehát a felekezeti hovatartozás a legtöbb felekezet esetén a felekezethez nem tartozókhöz képest pozitívan hat az intézményi bizalomra. Mindez fakadhat abból, hogy az egyházak maguk is intézmények, és amennyiben tagjaik rajtuk keresztül pozitív tapasztalatokat szereznek az intézményekről, az hatással lehet egyéb intézményekkel szembeni attitűdjeikre is.

A további egyéni szintű változók közül a nem hatása a bizalom mindkét típusára nézve szignifikáns, azonban eltérő irányú. Minden más tényezőt változatlanak tekintve átlagos általánosított bizalma a nőknek, intézményi bizalma a férfiaknak magasabb. Az életkor hatása szintén szignifikáns a bizalom mindkét modelljében. Minél idősebb a válaszadó, átlagosan annál magasabb általánosított és annál alacsonyabb intézményi bizalma. A nagyvárosban és az egyéb településen élők közti különbség csak intézményi bizalmuk tekintetében szignifikáns, mégpedig a nagyvárosban élők intézményi bizalma magasabb.

A vizsgált egyéni szintű tényezőkre kontrollálva az átlagos általánosított bizalom Dániában, Finnországban, Svédországban és Norvégiában, vagyis az Esping-Andersen (1990, 1999) által a szociáldemokrata jóléti rezsimre sorolt országokban a legmagasabb, akiket a liberális rezsimtípusba tartozó Nagy-Britannia és Írország követ. A többi vizsgált ország esetén azonban a jóléti rezsimék és a bizalom megfeleltetése kevésbé egyértelmű. Három posztoszocialista ország (Magyarország, Csehország, Lengyelország) általánosított bizalma a legalacsonyabb, azonban a szintén posztoszocialista Észtország és Szlovénia náluk kedvezőbb bizalmi szinttel rendelkezik, a konzervatív-korporatista és mediterrán államok mellett helyezkednek el. Az elemzésben vizsgált konzervatív-korporatista (Belgium, Franciaország, Németország) és mediterrán országok (Spanyolország és Portugália) nem különülnek el élesen általánosított bizalmuk tekintetében. Hollandia és Svájc besorolása kérdéses a jóléti rezsim tipológiájában, általánosított bizalmuk szerint a szociáldemokrata és a konzervatív-korporatista-mediterrán államok között helyezkednek el.

Az országok átlagos intézményi bizalmáról az egyéni szintű tényezők figyelembe vétele mellett elmondható, hogy intézményi bizalma tekintetében a kérdéses besorolású Hollandia és Svájc a magas intézményi bizalommal bíró szociáldemokrata államok mellett helyezkedik el. A szociáldemokrata jóléti rezsimbe tartozó északi országok intézményi bizalmuk tekintetében is az élen végeznek. Az eredmények alapján feltételezhető, hogy a

szociáldemokrata jóléti rezsimeket jellemző univerzalizmus elve valóban együtt jár a magasabb bizalommal, mind az általánosított, mind pedig az intézményi bizalomra nézve.

A posztoszocialista országok sem általánosított, sem intézményi bizalmuk szerint nem egy tömbbe rendeződnek: a magas általánosított bizalommal bíró Észtországban az intézményi bizalom is relatíve magas. Magyarország és Csehország viszont kedvezőbb képet mutat intézményi, mint általánosított bizalma szempontjából (az országok által alkotott sorrendben elfoglalt helyük szempontjából). Szlovéniára nézve ennek ellenkezője igaz, Lengyelország pedig a bizalom mindkét típusa tekintetében a sereghajtók közt szerepel.

Az elemzésben vizsgált három konzervatív-korporatista állam közül Belgium és Németország áll közel egymáshoz az intézményi bizalom tekintetében, hozzájuk képest a mediterrán Spanyolország és Portugália intézményi bizalma jóval alacsonyabb. Tehát intézményi bizalmuk alapján elkülöníthetők a mediterrán jóléti rezsimtípusba sorolt államok a konzervatív-korporatista rezsimek tagjaitól.

Az egyéni szintű tényezők figyelembe vétele mellett a liberális jóléti rezsimekbe sorolt Nagy-Britannia és Írország átlagos intézményi bizalma jóval alacsonyabb általánosított bizalmánál. Kumlin és Rothstein (2005), valamint Rothstein és Stolle (2003) szerint a liberális jóléti rezsimekben a társas bizalom alacsony szintjéhez vezethet az elosztási rendszer logikája, mely a megkülönbözteti a támogatásra érdemes rászorulókat a támogatásra nem érdemesektől. Az elemzés eredményei szerint a jóléti állam működésének logikája inkább a liberális rezsimekbe tartozó országok intézményi bizalma tekintetében tükröződik.

Amennyiben az egyéni szintű változók mellett az országok szintjén mérhető tényezőket (egyenlőtlenséget mérő mutatók, egy főre jutó GDP, protestánsok aránya és külföldi népesség aránya a népességben) is figyelembe vesszük, az intézményi bizalom tekintetében a továbbiakban nem szignifikánsak az országok közti különbségek. Az országokon belüli korreláció és az országok közti szóródás az általánosított bizalomra nézve is jelentősen lecsökken a makroszintű változók szerepeltetésével. A többszintű modellekben az ország szintű változók közül az egy főre jutó reál GDP, valamint a protestánsok népességben belüli arányának növekedése növeli szignifikánsan az általánosított bizalmat. Az intézményi bizalomra kizárólag a protestánsok népességben belüli arányának növekedése gyakorol szignifikáns hatást az ország szintű változók közül.

Mindez arra enged következtetni, hogy az elemzésben szereplő országok – és ezen túlmutatóan az eltérő jóléti rezsimek – között megfigyelhető különbségek intézményi bizalmukra nézve a vizsgált makroszintű tényezőkkel összefüggésben állnak. A szociáldemokrata jóléti rezsimekhez tartozó országokban erőteljes a protestantizmus, ezen belül a lutheránus egyház dominanciája. Manow (2002) pedig komoly szerepet tulajdonít a lutheránus felekezet dominanciájának a szociáldemokrata jóléti rezsimek kialakulásában.

Mindez fakadhat abból, hogy a magas átlagos bizalommal bíró északi országokban relatíve alacsony az egyenlőtlenségek szintje (4. táblázat), az alacsonyabb egyenlőtlenség pedig erősítheti a társadalom tagjai közötti sorsközösség érzését, ami magasabb szintű bizalomhoz vezethet (Rothstein és Uslaner 2005). Ugyanakkor You (2012) szerint a politikai és igazságszolgáltatási intézmények igazságos működése nagyobb mértékben befolyásolja az általánosított bizalmat, mint egy társadalom etnikai és jövedelmi homogenitása, Delhey és Newton (2003) pedig a társadalomban feszülő ellentétekről alkotott percepciók szerepét emeli ki.

A leíró statisztikákból is látható, hogy az északi országok közül Dánia a 18 ország közül „csak” a 9. legalacsonyabb Gini-együtthatóval rendelkezik (4. táblázat), a legfelső és legalsó jövedelmi kvintilisek aránya pedig szintén „csak” a 8. és 9. legalacsonyabb Dániában és Svédországban. Bizalmuk tekintetében viszont jóval előkelőbb helyet foglalnak el az országok között (1. táblázat). Ezzel szemben az egyenlőtlenségi mutatók tekintetében szintén relatíve alacsony értéket vesz fel Szlovénia, Csehország és Magyarország, melyek bizalmukra nézve a nyers számok alapján viszont sereghajtónak számítanak (1. táblázat). Az elemzés kereteit ugyanakkor túlfeszíti annak megállapítása, hogy a vizsgált makroszintű tényezők a jólét rezsimek intézményi jellemzői következményének tekinthetők-e, vagyis, hogy e tényezőkön keresztül ragadhatók meg a jóléti rezsimek közti különbségek, oksági szempontból e változók közvetítik-e a jóléti rezsimek és a bizalomra összefüggéseit.

Tekintve, hogy a makroszintű változókkal együtt az intézményi bizalomra nézve nem szignifikánsak az országok közti különbségek, az általánosított bizalomra nézve pedig jelentősen lecsökkennek, a csak fix hatásokat tartalmazó modellek megfelelőek a bizalom két típusára ható modellezésére. Amennyiben nem engedjük az országok közti szóródást a konstansra nézve, az egyéni és ország szintű tényezőket is tartalmazó csak fix hatásokat vizsgáló modellekben (4. és 8. modell) a Gini-együttható, az egy főre eső reál GDP és a protestánsok arányának egy egységnyi növekedése szignifikáns pozitív hatást gyakorol az általánosított és az intézményi bizalomra is.

A külföldi népesség aránya a lakosságban ellentétes irányú hatást gyakorol az általánosított és az intézményi bizalomra. Míg a külföldi népesség arányának egy egységnyi növekedése szignifikánsan csökkenti az általánosított, addig szignifikánsan növeli az intézményi bizalmat. Vagyis a kulturális sokszínűség nem szükségszerűen csökkenti a bizalom minden formáját egy társadalomban.

5. táblázat. Fix és random hatásokat is tartalmazó modellek az általánosított bizalomra nézve

Függő változó: általánosított bizalom	modell Kevert hatások I. (Standard hiba)	modell Kevert hatások II.	modell Kevert hatások III.	modell Csak fix hatások (SH)
Konstans	0.02 (0,1)	-0,65 (0,063)***	-3,58 (1,310)***	-3,62 (0,165)***
<i>Egyéni szintű hatások</i>				
Intézményi bizalom		0,36 (0,005)***	0,36 (0,005)***	0,36 (0,005)***
Nem (ref.: nő)		-0,06 (0,009)***	-0,06 (0,009)***	-0,07 (0,009)***
Oktatásban töltött befejezett évek száma		0,02 (0,001)***	0,02 (0,001)***	0,02 (0,001)***
Életkor		0,003 (0,0003)***	0,003 (0,000)***	0,003 (0,0003)***
Volt valaha munkanélküli (ref.: nem)		-0,04 (0,011)***	-0,04 (0,011)***	-0,04 (0,011)***
Elvált/Bomlott fel valaha bejegyzett élettársi kapcsolata (ref.: nem)		-0,05 (0,013)***	-0,05 (0,013)***	-0,06 (0,013)***
Nagyvárosban él (ref.: nem)		0,001 (0,012)	0,001 (0,012)	-0,003 (0,012)
<i>Szubjektív jövedelem (ref.: nagy nehézségekkel tud megélni a háztartás jelenlegi jövedelméből)</i>				
Kényelmesen él a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,45 (0,025)***	0,45 (0,025)***	0,43 (0,025)***
Meg tud élni a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,33 (0,024)***	0,33 (0,024)***	0,32 (0,024)***
Nehézségekkel tud megélni a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,18 (0,025)***	0,18 (0,025)***	0,17 (0,026)***
<i>Egyház, felekezet (ref. egyikhez sem tartozik)</i>				

Katolikus		-0,06 (0,013)***	-0,06 (0,013)***	-0,08 (0,012)***
Protestáns		0,04 (0,015)**	0,04 (0,015)**	0,03 (0,015)*
Egyéb keresztény		-0,1 (0,029)***	-0,10 (0,029)***	0,001 (0,028)
Zsidó		-0,34 (0,139)*	-0,34 (0,139)*	-0,37 (0,140)***
Muszlím		-0,25 (0,037)***	-0,25 (0,037)***	-0,27 (0,037)***
Egyéb		-0,11 (0,056)	-0,11 (0,056)	-0,12 (0,056)**
<i>Ország szintű hatások</i>				
Legfelső és legalsó jövedelmi kvintilis hányadosa			0,01 (0,164)	0,005 (0,023)
Gini-együttható			0,01 (0,041)	0,01 (0,006)**
Egy főre jutó reál GDP természetes logaritmus			0,26 (0,112)***	0,25 (0,016)***
Külföldi népesség a teljes lakosság arányában			-10,64 (12,540)	-9,11 (1,832)***
Protestánsok aránya (%)			0,36 (0,15)***	0,35 (0,02)***
<i>Ország random hatások (konstans)</i>				
Belgium	0,04	-0,75	-3,78	-
Svájc	0,28	-0,62	-3,65	-
Csehország	-0,38	-0,94	-3,65	-
Németország	-0,12	-0,80	-3,65	-
Dánia	0,74	-0,28	-3,51	-
Észtország	0,06	-0,56	-3,33	-
Spanyolország	-0,29	-0,73	-3,61	-
Finnország	0,63	-0,30	-3,50	-
Franciaország	-0,14	-0,69	-3,62	-
Nagy-Britannia	0,18	-0,52	-3,55	-
Magyarország	-0,54	-1,02	-3,70	-
Írország	0,13	-0,47	-3,37	-
Hollandia	0,34	-0,52	-3,48	-
Norvégia	0,62	-0,44	-3,68	-
Lengyelország	-0,68	-1,01	-3,64	-
Portugália	-0,57	-0,86	-3,71	-
Svédország	0,54	-0,42	-3,57	-
Szlovénia	-0,42	-0,77	-3,47	-
Random hatások szórása	0,45	0,22	0,17	-
Csoporton belüli korreláció	0,20	0,05	0,02	-
AIC	88640	75986	75995	76470
N	33318	28933	28933	
Csoportok száma	18	18	18	-
Adjusztált R-négyzet (fix hatások modellje)	-	-	-	0,3

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

6. táblázat. Fix és random hatásokat is tartalmazó többszintű modellek (intézményi bizalom)

Függő változó: intézményi bizalom	modell Kevert hatások I, (SH)	modell Kevert hatások II, (SH)	modell Kevert hatások III, (SH)	modell Csak fix hatások (SH)
Konstans	0,02 (0,12)	-0,37 (0,092) ***	-2,56 (1,748)	-1,80 (0,163)***
<i>Egyéni szintű hatások</i>				
Általánosított bizalom		0,34 (0,005) ***	0,34 (0,005)***	0,35 (0,005)***
Nem (ref.: nő)		0,06 (0,009) ***	0,06 (0,009)***	0,06 (0,009)***
Oktatásban töltött befejezett évek száma		0,01 (0,001) ***	0,01 (0,001)***	0,01 (0,001)***
Életkor		-0,003 (0,0003) ***	-0,003 (0,0003)***	-0,003 (0,0003)***
Volt valaha munkanélküli (ref.: nem)		-0,09 (0,01) ***	-0,09 (0,01)***	-0,11 (0,011)***
Elvált/Bomlott fel valaha bejegyzett élettársi kapcsolata (ref.: nem)		-0,08 (0,013) ***	-0,08 (0,013)***	-0,05 (0,013)***
Nagyvárosban él (ref.: nem)		0,07 (0,012) ***	0,07 (0,012)***	0,09 (0,012)***
<i>Szubjektív jövedelem (ref.: nagy nehézségekkel tud megélni a háztartás jelenlegi jövedelméből)</i>				
Kényelmesen él a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,37(0,024) ***	0,36 (0,024)***	0,35 (0,025)***
Meg tud élni a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,24 (0,023) ***	0,24 (0,023)***	0,23 (0,024)***
Nehézségekkel tud megélni a háztartás jelenlegi jövedelméből		0,14 (0,025) ***	0,14 (0,025)***	0,13 (0,025)***
<i>Egyház, felekezet (ref.: egyikhez sem tartozik)</i>				
Katolikus		0,18 (0,013) ***	0,18 (0,013)***	0,07 (0,012)***
Protestáns		0,19 (0,014) ***	0,19 (0,014)***	0,17 (0,014)***
Egyéb keresztény		0,09 (0,028) ***	0,09 (0,028)***	0,21 (0,027)***
Zsidó		0,17 (0,135)	0,17 (0,135)	0,11 (0,138)
Muszlim		0,44 (0,036) ***	0,44 (0,036)***	0,41 (0,036)***
Egyéb		0,08 (0,054)	0,08 (0,054)	0,06 (0,055)
<i>Ország szintű hatások</i>				
Legfelső és legalsó jövedelmi kvintilis hányadosa			-0,27 (0,254)	-0,19 (0,022)***
Gini-együttható			0,05 (0,063)	0,03 (0,006)***
Egy főre jutó real GDP természetes logaritmus			0,16 (0,173)	0,13 (0,016)***
Külföldi népesség a teljes népesség arányában			10,44 (19,394)	12,24 (1,793)***
Protestánsok aránya a népességben			0,63 (0,23)***	0,51 (0,02)***
<i>Ország random hatások (konstans)</i>				
Belgium	0,18	-0,25	-2,58	-
Svájc	0,68	0,14	-2,37	-
Csehország	-0,22	-0,41	-2,36	-
Németország	0,10	-0,24	-2,35	-
Dánia	0,73	0,03	-2,62	-
Észtország	-0,05	-0,35	-2,25	-
Spanyolország	-0,49	-0,79	-2,55	-
Finnország	0,58	-0,01	-2,63	-
Franciaország	-0,26	-0,59	-2,69	-

Nagy-Britannia	-0,02	-0,47	-2,73	-
Magyarország	-0,33	-0,44	-2,45	-
Írország	-0,14	-0,60	-2,77	-
Hollandia	0,39	-0,11	-2,33	-
Norvégia	0,82	0,16	-2,58	-
Lengyelország	-0,75	-0,94	-2,76	-
Portugália	-0,63	-0,75	-2,57	-
Svédország	0,62	0,03	-2,54	-
Szlovénia	-0,77	-1,03	-2,99	-
Random hatások szórása (konstansra nézve)	0,52	0,37	0,22	-
Csoporton belüli korreláció	0,27	0,14	0,05	-
AIC	83544	74088	74090	
N	32191	28933	28933	28933
Csoportok száma	18	18	18	-
Adjusztált R-négyzet (fix hatások modellje)	-	-	-	0,34

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

ÖSSZEGRÉS

A tanulmány az eltérő jóléti rezsimekhez tartozó országok és az általánosított, illetve intézményi bizalom közti kapcsolatot vizsgálja a *European Social Survey* két adatfelvételi hullámából származó adatokon.

Az elemzés keretét az a feltételezés adja, hogy egy társadalom intézményeinek működése az általuk közvetített konvenciókon keresztül hatással van az adott társadalomban élők átlagos általánosított, illetve intézményi bizalmi szintjére. Az intézményekre vonatkozó kérdésfeltevést a tanulmányban egy speciális területre, a jóléti állam intézményeire, az egyes jóléti rezsimek közti különbségekre alkalmazom. Az elemzés során kétváltozós összefüggések, csak fix hatásokat, valamint fix és ország szintű random hatásokat tartalmazó többszintű modellek segítségével vizsgálom a két bizalomtípus egymásra, valamint bizonyos egyéni és országszintű tényezők bizalomra gyakorolt hatását is.

Az általánosított és intézményi bizalom között a két mérési időpont között időben stabil, aggregált szinten nagyon erős korreláció figyelhető meg. A többváltozós modellekben a bizalom két típusának egymásra gyakorolt pozitív hatása pedig az egyéb egyéni és ország szintű tényezők figyelembe vétele mellett is szignifikáns. Vagyis általánosságban elmondható, hogy amennyiben valakit magasabb általánosított bizalom jellemez, várhatóan intézményi bizalma is magasabb lesz és fordítva.

A vizsgált országok között a kétváltozós elemzések alapján szignifikáns különbség figyelhető meg általánosított és intézményi bizalmuk tekintetében. A szociáldemokrata jóléti rezsimhez tartozó északi országok a bizalom mindkét vizsgált típusa tekintetében az élen járnak. Az országok közti különbségek a többszintű, kevert hatásokat tartalmazó modellekben az egyéni szintű tényezők szerepeltetése mellett megfigyelhetők, azonban a makroszintű változók (egy főre jutó reál GDP, jövedelmi egyenlőtlenségek, külföldi népesség aránya, protestáns felekezethez tartozó népesség aránya) figyelembe vételével az intézményi bizalomra nézve teljesen eltűnnek, az általánosított bizalomra nézve pedig jelentősen lecsökkennek.

Tehát az elemzésben vizsgált országok között megfigyelhető különbségek általánosított és intézményi bizalmukra nézve összefüggést mutatnak olyan makroszintű változókkal, mint az egyenlőtlenségi mutatók, az egy főre jutó reál GDP, a protestánsok és a külföldi népesség aránya.

Mindez fakadhat abból, hogy a magas átlagos bizalommal bíró északi országokban relatíve alacsony az egyenlőtlenségek szintje (4. táblázat), valamint erőteljes dominanciának örvend a protestáns felekezethez tartozó népesség aránya. Egyes eredmények szerint az alacsonyabb egyenlőtlenségek egyfajta sorsközösség érzetének megerősödéséhez és ezáltal magasabb szintű bizalomhoz vezethetnek társadalmi szinten (Rohstein és Uslaner 2005, Uslaner 2002). Manow (2002) szerint pedig a lutheránus felekezet dominanciája fontos szerepet játszott a szociáldemokrata jóléti rezsim kialakulásában. Ugyanakkor egyes eredmények szerint az intézmények igazságos működése vagy a társadalmon belül feszülő ellentétekről kialakított percepciók fontosabb szerepet játszanak a bizalom szempontjából, mint az etnikai vagy jövedelmi homogenitás (Delhey és Newton 2003, You 2012). Jelen elemzésnek azonban nem célja a jóléti rezsimek intézményi logikája és a vizsgált makroszintű tényezők közti oksági kapcsolat vizsgálata bizalomra gyakorolt hatásuk tekintetében.

HIVATKOZÁSOK

- Aidukaite, J. (2009) Old welfare state theories and new welfare regimes in Eastern Europe: Challenges and implications. *Communist and post-communist studies*, 42(1), 23–39. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2009.02.004>
- Alesina, A. – La Ferrara, E. (2002) Who trusts others? *Journal of Public Economics*, 85(2), 207–234. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(01\)00084-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(01)00084-6)
- Arts, W. a – Gelissen, J. (2001) Welfare states, solidarity and justice principles: does the type really matter? *Acta Sociologica*, 44(4), 283–299.
- Bates, D. – Maechler, M. – Bolker, B. – Walker, S. (2015) Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4. *Journal of Statistical Software*, 67(1), 1–48. <https://doi.org/10.18637/jss.v067.i01>.
- Biggart, N. W. – Beamish, T. D. (2003) The Economic Sociology of Conventions: Habit, Custom, Practice, and Routine in Market Order. *Annual Review of Sociology*, 29, 443. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100051>
- Bjørnskov, C. (2003) The Happy Few: Cross-country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction. *Kyklos*, 56(1), 3. <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00207>
- Bjørnskov, C. (2007) Determinants of Generalized Trust: A Cross-country Comparison. *Public Choice*, 130(1), 1–21.
- Blomqvist, K. (1997) The many faces of trust. *Scandinavian Journal of Management*, 13(3), 271–286.
- Bonoli, G. (1997) Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach. *Journal of Social Policy*, 26, 351–372.
- Boyadjieva, P. A. – Ilieva-Trichkova, P. I. (2015) Higher Education and Social Trust: A European Comparative Perspective. In Wiseman, A. W.- Popov, N. (eds.) *Comparative Sciences: Interdisciplinary Approaches (International Perspectives on Education and Society, Volume 26)*. Emerald Group Publishing Limited, 153–187.
- Castles, F. G. – Mitchell, D. (1992) Identifying welfare state regimes: the links between politics, instruments and outcomes. *Governance*, 5(1), 1–26. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.1992.tb00026.x>
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Deacon, B. (2000) Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy*, 10(2), 146–161.
- Delhey, J. – Newton, K. (2003) Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Societies. *European Societies*, 5(2), 93–137. <https://doi.org/10.1080/1461669032000072256>
- Delhey, J. – Newton, K. (2005) Predicting Cross-national Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*, 21(4), 311–327.
- Dinesen, P. T. (2013) Where you Come from or Where you Live? Examining the Cultural and Institutional Explanation of Generalized Trust Using Migration as a Natural Experiment. *European Sociological Review*, 29(1), 114–128. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr044>
- Dinesen, P. T. – Sønderskov, K. M. (2015) Ethnic diversity and social trust: Evidence from the micro-context. *American Sociological Review*, 80(3), 550–573.
- Dobbin, F. (2004) The Sociological View of the Economy. In Dobbin, F. *The New Economic Sociology: A Reader*. Princeton: Princeton University Press, 1–48.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Farrell, H. (2009) Institutions and Midlevel Explanations of Trust. In Cook, K. – Levi, M. – Hardin, R. (eds) *Whom Can We Trust? How Groups, Networks, and Institutions Make Trust Possible*. New York: Russell Sage Foundation, 127–148.
- Fenger, M. (2007) Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating Post-Communist Countries in a Welfare Regime Typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3(2), 1–30.
- Ferrera, M. (1996) The ‘Southern model’ of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17–37. <https://doi.org/10.1177/095892879600600102>
- Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Giczi, J. – Sik, E. (2009) Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In Tóth I. Gy. (szerk.) *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2. – Gazdasági attitűdök*. Budapest: Táarki Zrt., 65–84.
- Hooghe, M. – Reeskens, T. – Stolle, D. – Trappers, A. (2008) Ethnic diversity and Generalized Trust in Europe: A Cross-national Multilevel Study. *Comparative Political Studies*, 42(2), 198–223. <https://doi.org/10.1177/0010414008325286>

- Johnson, N. D. – Mislin, A. (2012) How much should we trust the World Values Survey trust question? *Economics Letters*, 116(2), 210–212. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.02.010>
- Knack, S. – Keefer, P. (1997) Does social capital have an economic payoff? A Cross-country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288. <https://doi.org/10.1162/003355300555475>
- Kumlin, S. – Rothstein, B. (2005) Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare-state Institutions. *Comparative Political Studies*, 38(4), 339–365. <https://doi.org/10.1177/0010414004273203>
- Levi, M. (1998) A State of Trust. *Trust and Governance*, 1, 77–101.
- Lewis, J. D. – Weigert, A. (1985) Trust as a Social Reality. *Social Forces*, 63(4), 967–985. <https://doi.org/10.1093/sf/63.4.967>
- Luhmann, N. (1988) Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Perspectives. In: Gambetta, D. (ed.) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford: Blackwell, 94–107.
- Manow, P. (2002) ‘The good, the bad, and the ugly’: Esping-Andersens Sozialstaats-Typologie und die konfessionellen Wurzeln des westlichen Wohlfahrtsstaats. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 54(2), 203–225.
- Paxton, P. (2007) Association Memberships and Generalized Trust: A Multilevel Model Across 31 Countries. *Social Forces*, 86(1), 47–76. <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0107>
- Putnam, R. D. (1993) The Prosperous Community. *The American Prospect*, 4(13), 35–42.
- Putnam, R. (2001) Social Capital: Measurement and Consequences. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 41–51.
- Rothstein, B. – Stolle, D. (2003) Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach. In Hooghe M. – Stolle, D. *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillan, 191–209.
- Rothstein, B. – Stolle, D. (2008) The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441–459. <https://doi.org/10.5129/001041508X12911362383354>
- Rothstein, B. – Uslaner, E. M. (2005) All for all: Equality, Corruption, and Social Trust. *World Politics*, 58(1), 41–72. <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0022>
- Rousseau, D. M. – Sitkin, S. B. – Burt, R. S. – Camerer, C. (1998) Not so different after all: A cross-discipline view of trust. *Academy of management review*, 23(3), 393–404. <https://doi.org/10.5465/amr.1998.926617>
- Saint-Arnaud, S. – Bernard, P. (2003) Convergence or Resilience? A Hierarchical Cluster Analysis of the Welfare Regimes in Advanced Countries. *Current Sociology*, 51(5), 499–527. <https://doi.org/10.1177/00113921030515004>
- Streeck, W. (2011) Taking Capitalism Seriously: Towards an Institutional Approach to Contemporary Political Economy. *Socio-Economic Review*, 9(1), 137–167. <https://doi.org/10.1093/ser/mwq028>
- Sønderskov, K. M. – Dinesen, P. T. (2014) Danish Exceptionalism: Explaining the Unique Increase in Social Trust over the Past 30 years. *European Sociological Review*, 30(6), 782–795. <https://doi.org/10.1093/esr/jcu073>
- Sønderskov, K. M. – Dinesen, P. T. (2016) Trusting the State, Trusting each other? The Effect of Institutional Trust on Social Trust. *Political Behavior*, 38(1), 179–202. <https://doi.org/10.1007/s11109-015-9322-8>
- Uslaner, E. M. (2002) *The moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. – Badescu, G. (2004) Making the Grade in Transition: Equality, Transparency, Trust, and Fairness. *SSRN Electronic Journal*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.824486> .
- Wang, L. – Gordon, P. (2011) Trust and Institutions: A Multilevel Analysis. *The Journal of Socio-Economics*, 40(5), 583–593. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2011.04.015>
- You, J. S. (2012) Social Trust: Fairness Matters more than Homogeneity. *Political Psychology*, 33(5), 701–721. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00893.x>
- Zak, P. J. – Knack, S. (2001) Trust and Growth. *The Economic Journal*, 111(470), 295–321. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00609>

Interneten elérhető adatok

- The Cline Center for Democracy* (idézi *TheGlobalEconomy.com*) Protestant Christians as percent of the total population, 2013. <https://www.theglobaleconomy.com/rankings/protestant/> utolsó letöltés: 2018. 05. 03.
- EUROSTAT (2018.04.19.) Gini coefficient of equivalised disposable income- EU-SILC survey. EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12 utolsó letöltés: 2018. 05. 03.
- EUROSTAT (2018.04.19.) Real GDP per capita. http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=sdg_08_10&plugin=1 utolsó letöltés: 2018. 05. 03.
- EUROSTAT (2018.04.19.) Income quintile share ratio (S80/S20) by sex. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi180&plugin=1> utolsó letöltés: 2018. 05. 03.
- OECD (2018, Foreign population (indicator). <https://data.oecd.org/migration/foreign-population.htm#indicator-chart> utolsó letöltés 2018.05.01. 10.1787/16a914e3-en